

OBJECTIUS I PROJECTES EDUCATIUS DELS MUSEUS ARQUEOLÒGICS A EUROPA. CATALUNYA

Maria Adzerias Saperas i Albert Morelló Baget

PRESENTACIÓ

La nostra aportació des de Còdol a les Jornades d'Arqueologia i Ensenyament parteix del treball quotidià en diversos museus de les comarques tarragonines, especialment, en l'àrea que ens ocupa, del MUSEU ARQUEOLÒGIC DE TARRAGONA (MNAT), on col·laborem des de l'any 1995. Per altra banda, l'any 2001 vam tenir l'oportunitat de realitzar un estudi exhaustiu sobre la realitat educativa del MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA (MAC). La proposta era la de fonamentar el pla estratègic dels seus serveis i activitats educatives.

L'estudi constava de dues parts ben diferenciades: per una banda una diagnosi interna del conjunt de seus que conformen el MAC (Barcelona, Centre d'Arqueologia de Catalunya, Empúries, Girona, Olèrdola i Ullastret) i, per altra banda, una

diagnosi externa en la qual analitzàvem el sistema educatiu en relació a la utilització dels museus com a suport a la seva tasca docent, l'oferta actual d'altres institucions i museus (especialment aquells més pròxims al MAC per la seva temàtica i/o ubicació geogràfica) i els nous àmbits d'intervenció educativa dels museus. Finalment ambdues parts fonamentaven les propostes per al pla estratègic.

La metodologia que vam emprar va ser la de la investigació avaluativa, situada dins la perspectiva naturalista / qualitativa ja que era la que millor s'ajustava donat que ens permetia ser molt sensibles a la realitat estudiada; tenir en compte els significats i les intencions dels distints agents implicats tot incorporant les noves pistes sorgides durant el desenvolupament de l'estudi i, finalment determinar i contrastar l'eficàcia amb la

pràctica per tal que els mateixos agents implicats poguessin dirigir les seves actuacions futures.

Per tot això, es van utilitzar diversos instruments:

1. L'observació no participant de totes les activitats que conformaven l'oferta educativa del MAC.

2. El diari de camp amb el registre de les observacions fetes durant i immediatament després de les activitats i les entrevistes.

3. L'entrevista semiestructurada a tots aquells que tenien una responsabilitat directa (directors/es de seus, empreses, educadors/es...) així com persones vinculades al món de l'educació i els museus (docents des de Primària a la Universitat, especialistes en Didàctica de les CCSS...). Es van entrevistar un total de 24 persones amb una durada mitjana de dues hores.

4. Entrevistes informals amb els/les educadors/es, docents i nois i noies participants a les activitats.

5. Consultes a una quarantena de professionals de l'educació obligatòria i postobligatòria.

6. Qüestionaris d'avaluació dels docents i dels educadors/es

participants en les activitats. Es va poder disposar dels recollits al MAC Barcelona durant els cursos 98/99 i 99/00 i del buidatge del darrer curs 00/01 al MAC-Empúries.

7. Estadístiques dels participants en cadascuna de les seus.

8. Anàlisi de documents educatius generats pel MAC i els materials de difusió i publicacions d'altres museus i institucions, 21 en total, seleccionats en funció de la seva proximitat territorial, la temàtica similar i/o l'interès concret que pot tenir la seva oferta pedagògica.

9. Visites aprofundides a algunes de les institucions i museus anteriors.

Aquestes són, doncs, a grans trets, les dades tècniques de l'estudi realitzat i que va servir de base per a algunes de les reflexions que incorporarem en aquesta exposició.

INTRODUCCIÓ

Els museus han experimentat en els darrers anys una profunda renovació que els ha dut a assumir un dinamisme extraordinari a l'hora de complir una de les seves funcions bàsiques: donar a conèixer les seves col·leccions, fer-les comprensibles i facilitar el gaudi

i la delectació del públic. És així com, en general, del "temple de les muses" reservat a una elit amb la funció sovint de "reforçar en unes persones el sentiment de pertinença i a d'altres el sentiment d'exclusió" (HUYSSSEN 1995: 57) s'ha passat a una institució oberta a la participació i al gaudi de tothom.

Paral·lelament, el món educatiu ha sofert també una profunda transformació. La renovació pedagògica impulsada a Catalunya, especialment cap els anys 60 va obrir les portes de l'educació cap a la valoració de l'entorn com a element educatiu de primer ordre. Des dels museus, es va donar resposta a les demandes d'alguns docents -molt minoritaris encara- que, pel seu compte, organitzaven visites al museu. Va ser el moment d'editar dossiers didàctics, col·leccions de diapositives, maletes... Era la resposta adequada a aquell moment concret però calia fer un pas més davant la creixent demanda d'activitats organitzades: és així com, a grans trets, van començar les visites guiades des dels museus acompanyades sovint de dossiers, fitxes i materials per al mestre i els alumnes, amb la voluntat de fer més comprensibles les col·leccions.

És amb la incorporació massiva d'aquest nou públic, els escolars bàsicament, i amb una clara voluntat dels museus de servir-los d'una forma cada cop més adequada, que s'han anat incorporant noves metodologies que sota el nom genèric de "tallers" mostren una voluntat més activa, lúdica i participativa. Tota una sèrie de recursos molt diversos es creen o s'adapten constituint una gran riquesa de propostes: accions teatrals, gimcanes, sessions de contes... omplen de possibilitats i de voluntat de trobar noves fórmules per comunicar-se d'una manera efectiva amb tota mena de públic.

UN PROJECTE EDUCATIU AL MUSEU?

Els organitzadors d'aquestes jornades ens proposaven d'anar al "moll de l'os": parlar dels objectius i projectes educatius dels museus a Catalunya. Aquest repte en forma de títol, fixeuvos-hi, ja és tota una declaració de principis.

I és que tenir un projecte educatiu, en el sentit pedagògic del concepte, va més enllà de tenir una oferta d'activitats més o menys àmplia i consolidada. Implica reconèixer que hi ha una aportació específica i diferencia-

da de la d'altres institucions - l'escola, el lleure... Cada vegada més, la tasca d'educar es reparteix en àmbits diversos de la societat. Cal plantejar-se en aquest marc quina és l'aportació que es pot fer des del museu en la configuració d'aquesta xarxa educativa. En definitiva, cal clarificar quina és la proposta d'influència que vol exercir el museu per tal d'ajudar al creixement de les persones.

La nostra mirada se centrarà, doncs, en aquesta òptica, l'educativa. Sovint i per la manera com s'ha dut a terme l'evolució dels museus que suara esmentàvem a grans trets, les propostes d'aquestes institucions han estat dutes a terme -inevitablement i sense desmereïxer en cap cas la voluntat i l'admirable esforç- per personal no provinent normalment del camp de l'educació sinó més aviat de les disciplines de referència: per part d'historiadors, arqueòlegs, tècnics en gestió o difusió... Han mancat, en la nostra opinió, en l'elaboració, investigació i valoració de les propostes educatives, persones provinents del camp de l'educació. I és que, com ens suggeria en Joan Pagès en les darreres Jornades d'Arqueologia i Ensenyament a propòsit de la formació inicial del professorat per a l'ensenyament del

Patrimoni Històric i de la Història, "ciertamente, la arqueología dispone de unas teorías, unos conceptos y unos métodos propios de su manera de acercarse a su objeto de estudio e investigarlo. También la enseñanza tiene sus teorías, sus conceptos y sus propios métodos como actividad y como campo de investigación" (PAGÈS 2000, 185).

Si ens centrem, doncs, en l'educació caldrà valorar quines respostes donem -implícitament o explícita- a les qüestions que planteja un projecte educatiu.

EL PER QUÈ DE LA PROPOSTA EDUCATIVA DELS MUSEUS.

A la llum de les experiències proposades pels museus d'arqueologia del nostre país és clar que gaudiríem d'un ampli consens si plantegegem que l'essència d'allò que es proposa és el contacte amb l'objecte arqueològic. L'objecte arqueològic entès no tan com una finalitat per ell mateix (conèixer-lo, classificar-lo, datar-lo...) sinó com a mediació cap al passat possibilitant un diàleg -no exempt de problemàtica- amb altres cultures i altres èpoques. L'objecte arqueològic, convenientment contextualitzat, té un potencial immens: es tracta de

"trossos autèntics de món".
"Treballar a partir del patrimoni permet superar la imatge de les restes materials com a munt de ruïnes i plats i olles fets miques, convertint-les en referents d'identitat, com a peces del trencaclosques de la nostra pròpia realitat individual i col·lectiva" (ITURRATE, BARDAVIO, BOU, PÉREZ 1996, 72).

I en aquest fet rau sobretot, el valor d'allò que els museus poden aportar a la construcció de la personalitat dels nois i noies en formació. En aquesta línia, veiem algunes de les aportacions que es fan des dels museus:

-L'aproximació interdisciplinària que requereix el coneixement de l'objecte arqueològic.

-Més enllà dels buidats tòpics dels objectius presents al currículum educatiu, el museu es configura com un lloc privilegiat per al treball dels objectius procedimentals. Un lloc especialment oportú on aprendre a aprendre, on fer experiència a partir del pensament inductiu i deductiu d'allò que pot explicar-nos el patrimoni.

-No només però es tracta d'un lloc on treballar els continguts procedimentals; el

museu pot fer aportacions valuoses quan a la manera d'aprendre fets, conceptes i sistemes conceptuals així com valors i actituds. En aquest aspecte, i més enllà del tòpic objectius dels nostres llistats sobre el respecte al patrimoni i al museu, podem anar més enllà. Des del museu podem fer també aportacions interessants sobre "l'aprendre a ser": valorar el fet que som el fruit de moltes cultures; valorar les aportacions de la dona al llarg de la història; aprendre de la relació amb l'entorn natural de les nostres cultures més remotes... Són molts elements que poden ajudar a la formació de les consciències i el sentit crític de les nostres joves generacions.

-El potencial gairebé "màgic" de l'objecte arqueològic, que suposa una nova aproximació al saber. Això ho constatem tot sovint els educadors i educadores, especialment de part dels nois i noies amb qui resulta més difícil l'aproximació a la història que tradicionalment es fa des de l'àmbit formal.

-La valoració de la història de la vida quotidiana i de l'entorn proper. En aquesta línia, la valoració del paper de la societat -les dones i els homes- al llarg de la història de la humanitat.

-L'aportació de l'arqueologia a la reflexió de la nostra

identitat social i cultural. Edgar Morin assenyala algunes idees-força per a l'educació del futur. Una d'aquestes idees -molt apropiada als museus que ens ocupen- és la d'ensenyar la condició humana: "l'educació del futur -afirma- haurà de ser un ensenyament principal i universal referit a la condició humana. Els humans s'han de reconèixer en la seva humanitat comuna i a la vegada reconèixer la diversitat cultural inherent a tot allò que és humà... tot coneixement, per ser pertinent, ha de contextualitzar el seu objecte. "Qui som?" és inseparable "d'on som?", "d'on venim?", "on anem?" (MORIN 2000, 41).

Fins aquí, i sense ànim de ser exhaustius, hem esbossat algunes reflexions a l'entorn del potencial que creiem que tenen els museus d'arqueologia. Ens semblaria un exercici interessant que, per part dels responsables dels museus, s'explicitessin les raons de fons dels seus projectes educatius. Allò que en N. Postman anomena les "narratives" en educació i que en aquest cas serien extrapolables a la pedagogia dels museus: "La cuestión no es, ¿crea la escuela pública un público o no lo crea? sino ¿qué clase de público crea la escuela pública? ¿Un conglomerado de consumidores

autoindulgentes? ¿Masas airadas, sin alma, carentes de dirección? ¿ciudadanos confusos e indiferentes? ¿o un público imbuido de confianza, sentido del propósito, respeto por el aprendizaje y la tolerancia? La respuesta a esta cuestión no tiene nada que ver con ordenadores, pruebas, evaluación del profesorado, tamaño de las clases u otros detalles de la gestión de las escuelas. La respuesta adecuada depende de dos cosas y sólo dos: la existencia de narrativas compartidas y la capacidad de éstas para ofrecer una razón elevada para la escolarización." (POSTMAN 1995, 30).

Es tracta, doncs, d'establir quines serien les raons compartides pels diversos agents educatius que donen sentit a l'acció educativa del museu i que al mateix temps, poden convèncer els potencials usuaris del valor de la proposta que s'ofereix.

COM ES VOL DUR A TERME A LA PRÀCTICA. LES OPCIONS METODOLÒGIQUES.

Un dels principis pedagògics bàsics que podem trobar d'una forma explícita en les propostes educatives dels museus i que

estan a la base de les propostes metodològiques és el principi D'ACTIVITAT. Aquest concepte inclou l'activitat motriu (experimentació, manipulació de materials diversos) i també l'activitat mental (la selecció de fonts d'informació, la formulació d'hipòtesis o la presa de decisions). Ambdues són complementàries i haurien de formar part d'un mateix procés.

Una dicotomia que trobem força estesa i que a nosaltres ens sembla perillosa és el fet d'associar aquest principi d'activitat als anomenats "tallers" i d'altra banda un altre gruix d'activitat anomenat "visites, visites guiades, visites didàctiques..." en les quals es pressuposa un subjecte molt més passiu i receptor d'informacions. Allò que hom classifica com a taller, al nostre entendre, és necessari que inclogui també una bona explicació, l'aportació d'informacions per tal que l'alumne pugui fer un treball amb sentit; de la mateixa manera, cal que una visita comentada tingui en compte el paper actiu dels alumnes i, sens dubte, pot haver-hi tanta o més "productivitat" que en un taller. Una conclusió a voltes errònia que hem observat també en algunes experiències didàctiques és el

fet de confondre aquest principi d'activitat amb bellugadissa o la realització de "treballs manuals", per exemple. No hauríem de perdre de vista que les activitats manipulatives o "pràctiques" són mediacions per provocar l'activitat cognitiva i possibilitar l'accés a la realitat estudiada.

Un segon gran principi pedagògic que es desprèn de les voluntats i pràctiques que es generen és el de la MOTIVACIÓ intrínseca. I és que en totes les propostes educatives dels museus es pretén aconseguir la satisfacció dels participants com a conseqüència mateixa de l'experiència de l'aprenentatge. Aquesta motivació té un gran potencial donat que assegura la continuïtat del procés més enllà del reduït temps que duren les activitats del museu.

Una evidència és a la base de la importància d'aquest principi: no es pot ensenyar res a qui no vol aprendre. Qualsevol mètode o estratègia estarà abocada al fracàs si no s'aconsegueix prèviament la complicitat dels participants vers aquella proposta.

Per assolir la motivació intrínseca els museus han de plantejar-se la necessitat d'atendre els factors següents:

Els factors afectius-emocionals

És important saber crear un clima afectiu propici des del començament de les activitats que afavoreixi una actitud positiva dels nois i noies. Aquesta calidesa -de la qual estan tan mancats molts museus d'arqueologia del nostre país- l'ha de generar l'educador/a amb la seva capacitat comunicativa i d'acolliment: aquesta és una de les seves funcions principals per garantir la motivació dels nois i noies. És per aquest motiu, entre d'altres, que la seva presència ens sembla insubstituïble, fins i tot en el cas que el mateix discurs del museu o exposició hagi estat concebut didàcticament.

Un altre aspecte important d'aquesta dimensió emocional de la tasca educativa als museus és que qualsevol proposta educativa va adreçada a la totalitat de la persona que s'hi implica tota sencera, amb totes les seves dimensions biopsico-socials. Les noves teories cognitives expliquen molt bé com el desenvolupament intel·lectual és indestriable del desenvolupament emocional. Tot allò que ens implica emocionalment té un major impacte en la ment i el record.

En conseqüència, cal fer una aproximació sensible i emotiva a l'objecte d'estudi. Procediments importants per a l'ensenyament-aprenentatge de la història com l'empatia -l'intent de posar-se al lloc d'aquells que van viure en un altre temps- s'aconsegueixen d'una forma més efectiva quan es té en compte aquesta unitat funcional dels participants.

Aquesta idea ha anat arrelant amb força en els darrers anys en les propostes dels museus i cada cop es donen plantejaments més agosarats d'activitats potenciant la implicació emocional dels participants. Assistim en alguns plantejaments al ressorgiment del sentit romàntic que pot tenir per a molts l'arqueologia, la potenciació dels enigmes i l'aspecte d'aventura, d'aconseguir el coneixement d'un determinat objecte d'estudi a partir de la implicació emocional amb una situació o un personatge fictici o real... Sembla que, al menys teòricament, s'ha superat aquell eclipsi d'emoció que havia de caracteritzar una proposta que pogués considerar-se rigorosament científica -i rigorosament avorrida, certament!

Finalment, un altre aspecte que es deriva de la presència

d'aquests factors afectius i emocionals és la utilització d'una multiplicitat de llenguatges expressius a més del verbal, per tal d'acostar-nos al museu amb els cinc sentits. Aquest fet enriqueix substancialment els camins de l'experiència i les formes de participació dels nois i noies. Al mateix temps, atesa la diversitat de sensibilitats, es facilita que cadascú trobi diferents formes de descoberta i aprenentatge.

Els factors intel·lectuals

Un altre dels grans principis que hom està incorporant com a propi en les diverses propostes educatives als museus és el principi de la SIGNIFICATIVITAT (COLL, SOLÉ 1989, 16), i és que el constructivisme ha estat una important fonamentació pels processos d'ensenyament / aprenentatge que es donen, també, als museus. Això fa que moltes de les activitats es plantegin amb l'interès de "connectar" amb allò que saben i que interessa als participants. Amb aquest objectiu s'han anat utilitzant múltiples llenguatges: objectes, imatges, referents presents als mitjans de comunicació, utilitzant els sentits, amb enigmes... i d'això l'arqueologia, la història, n'és plena!

Pel fet que, tal com creiem molts educadors i educadores de museus, la història té un valor cabdal pel que fa a la comprensió del present, trobem cada cop més en moltes propostes la necessitat de partir de l'actualitat per parlar del passat, fer evidents aquells elements del passat que es troben al nostre entorn, a la vida quotidiana, a la nostra cultura i que ens la fan més entenedora. I això té molt a veure amb la importància d'establir una bona pregunta inicial que permeti aquest diàleg amb el passat. "Res no pot ser après si abans no ha adquirit la forma de pregunta. I cal tenir ben present que les preguntes no només els obren i ajusten les portes de la realitat, sinó que, sobretot els configuren els camins de pas. Elles mateixes constitueixen els viaranyes per on transitar" (BOSCH 1998, 148).

En el disseny de les activitats, cada cop es té més en compte el fet d'incorporar recursos metodològics emocionants, plaents i creatius, garantint així el caràcter lúdic de les propostes. Entenem aquest fet com el contrari de l'entreteniment, la distracció o l'avorriment. És precisament perquè es pretén que els nois i noies estiguin absolutament concentrats en

allò que els proposem que utilitzem els recursos que estem segurs que capten millor la seva atenció i interès i permetran aprofundir el màxim en l'objecte d'estudi.

I és que si ens volem adreçar al nostre públic amb criteris educatius, és evident que cal partir, no tant de la lògica de la disciplina -com sovint es pot veure encara en algunes propostes d'activitats- sinó, sobretot, de la lògica de l'aprenentatge.

Amb això ens referim a la desmotivació que suposa introduir la temàtica que treballem amb els grups de participants a partir de les grans generalitzacions, de la "lliçó" en lloc de l'element que pot captar millor la seva atenció, és a dir, el fet concret, particular, allò que és significatiu, que motiva, l'enigma que encurioseix o que impacta emocionalment..., per anar establint relacions cada cop més àmplies i arribar a una comprensió basada en la relació coherent de molts factors que s'han anat construint entre tots.

Els factors contextuals

Els elements que contextualitzen les propostes educatives: l'espai físic, els materials de

suport i escrits, que tractarem més àmpliament en altres apartats d'aquesta exposició, tenen una importància cabdal pel que fa als aspectes de motivació que ara tractem. Malgrat això, en general en els nostres museus no se'ls dóna encara la importància -ni teòricament, ni pràctica- que nosaltres creiem que tenen. És curiós com aspectes tan rellevants a l'hora de presentar el patrimoni siguin tan poc presents a l'hora d'adreçar-nos a un públic en formació com són els infants i joves quan la necessitat de posar en joc tots els recursos comunicatius hauria de semblar encara més evident. Ens referim a la importància de vetllar per la disposició dels espais, la manera com es presenten els objectes o reproduccions que s'empren sovint, la poca importància que en general es dóna al disseny gràfic dels materials, les poques concessions a l'estètica, a la creació de materials i recursos per al gaudi, suggeriment o intuïció de noves realitats...

Fins aquí aquests aspectes relacionats, al nostre entendre, amb la metodologia que s'empra a l'actualitat als nostres museus. Intentarem, a continuació, esbossar quins són els recursos metodològics que d'una forma més generalitzada s'utilitzen en

OBJECTIUS I PROJECTES EDUCATIUS DELS MUSEUS ARQUEOLÒGICS A EUROPA. CATALUNYA

el dia a dia de les activitats i propostes educatives als museus d'arqueologia de Catalunya.

Recursos metodològics clau emprats als museus d'arqueologia de Catalunya:

Bàsicament la forma en què hom planteja les activitats als museus es poden classificar en dos grans blocs¹:

A. Estratègies i recursos metodològics expositius.

Incloem en aquest bloc aquelles maneres de fer que tenen més llarga tradició als museus catalans. Ens referim a aquelles activitats que sota el nom de "visites", "visites guiades", "visites comentades", "visites didàctiques", etc. pretenen, a partir d'una explicació, donar a conèixer aquell patrimoni. Aquest recurs es basa en la transmissió oral del coneixement. En aquest cas l'alumne és un receptor més o menys passiu d'aquesta informació. Sovint aquests mètodes s'acompanyen d'una guia didàctica, fulls, dossiers, fitxes que tenen l'objectiu d'acabar de fixar aquelles informacions per part de l'alumne.

Si bé aquests mètodes més

tradicionals han estat superats en certa manera pels mètodes interactius, això no vol dir que no puguin continuar tenint validesa quan es realitzen amb qualitat i amb criteris didàctics; especialment creiem que són especialment adequats quan són utilitzats com a complement dels mètodes interactius o quan aquests són integrats en la mateixa visita guiada.

B. Estratègies i recursos metodològics interactius.

D'uns anys ençà aquests recursos metodològics han renovat totalment la pedagogia dels museus intentant superar una forma discursiva i força passiva d'apropar-se al seu immens potencial. Les transformacions produïdes en el món educatiu i en la mateixa societat han fet que aquestes activitats interactives, anomenades habitualment "tallers", hagin gaudit d'una bona acollida i un creixement exponencial.

Algunes de les estratègies interactives més emprades són:

-Les simulacions. Un recurs emprat gairebé en tots els museus d'arqueologia és la simulació -amb més o menys fortuna- d'excavacions arqueològiques: des de caixons a excavacions a l'aire lliure molt

realistes que tenen com a objectiu bàsic donar a conèixer la tasca de l'arqueologia.

-La utilització de fonts primàries materials com a elements de motivació, informació i interpretació del passat. Sovint es complementa amb la utilització de reproduccions per facilitar-ne la manipulació.

-La utilització de fonts secundàries. En aquest cas els recursos són molt amplis: entre els més emprats trobaríem els àudio-visuais, dibuixos, restitucions hipotètiques, fotografies, maquetes, imatges virtuals, diaporames...

-El joc. En aquest apartat tan ampli hi podríem trobar des dels jocs de rol, als jocs de taula, la reproducció i utilització de joguines de diversos períodes de la història, els jocs de pista, gimcanes...

-La narració, el conte, els titelles. Emprats pel poder d'atracció que tenen -especialment per als petits- que els situa com un recurs de primer ordre per a treballar un procediment tan important en l'ensenyament -aprenentatge de la història com és l'empatia.

-El teatre. La recreació d'un personatge que condueix una activitat; la dramatització per part dels nois i noies de personatges o fets històrics,

mítics...; la utilització de les disfresses per apropar-nos als personatges de l'època, etc.

-La simulació de processos extrets de l'arqueologia experimental emprada com a demostració o participació en diversos procediments o tècniques del passat.

-Aproximació sensorial a l'objecte d'estudi. Activitats de reconèixer olors, els gusts -tallers de cuina-, a partir del tacte -activitats especialment dissenyades per a invidents- etc.

-Utilització de diversos llenguatges expressius per apropar-se a un determinat objecte d'estudi: realització de tallers de plàstica, fotografia, elaboració de diaris...

-La resolució d'enigmes, estudi de casos... Molt sovint amb la comparació de la tasca de l'arqueologia amb la dels detectius.

Val a dir que aquests recursos metodològics no es donen gairebé mai en estat pur i que, en la pràctica el que trobem són múltiples combinatòries entre ells.

ON ES DUU A TERME

El context on es duen a terme les activitats així com l'espai físic -l'aula-taller del museu,

normalment- tenen una importància cabdal en la realització de les activitats educatives, no només pel seu vessant funcional sinó també per la influència pedagògica que poden tenir sobre aquestes.

Els teòrics de la comunicació assenyalen que qualsevol conducta, element o situació té un valor de missatge, de comunicació, encara que no hi hagi intencionalitat. No sempre s'ha valorat convenientment aquest aspecte. Sovint -cada cop menys, sortosament - els docents consideren els museus com un lloc "fred"... i és que a vegades ho són! -en el sentit metafòric i literal del terme-. Cal aconseguir que els espais, especialment aquells dedicats exclusivament a l'educació, respirin un ambient acollidor i estimulant.

Un marc de comunicació estableix també un marc de relació. En aquest sentit, hem de ser conscients que l'amabilitat, el grau d'acolliment que es respiri al museu, la manera com estiguin disposats els elements, el disseny de l'espai, el mobiliari, l'acabament dels materials, etc., són elements que també marquen la consideració i relació futura d'aquests ciutadans en formació amb la institució museística.

Els espais específics on es realitzen les activitats educatives tenen, doncs, una gran importància: "Hem de passar d'educar malgrat l'espai a comptar amb l'espai per educar. És sabut que l'ambient exerceix una influència sobre les persones, una influència informal que provoca sentiments (amabilitat, complicitat o hostilitat i agressivitat) i una influència formal quan els factors que el configuren són usats amb interès educatiu. La llum, la temperatura, els sorolls i el clima poden facilitar els processos d'ensenyament-aprenentatge." (PUIG 2000, 184).

Si bé en els darrers anys s'ha avançat força en aquest aspecte, encara és freqüent veure alguns espais totalment inadequats per encabir-hi una classe, mobiliari poc adequat -a vegades fins i tot perillós per ser utilitzat en alguns trams d'edat...; a voltes es disposa d'un únic espai; quan, cada cop més, per l'actual ràtio a les escoles, la demanda és de treballar amb dos o més grups simultàniament...

PER A QUI. A QUINS COL·LECTIUS
S'ADREÇA LA PROPOSTA

De nou, cal situar-se en la perspectiva de l'educació per

respondre d'una forma generosa aquesta pregunta. Si partim del principi que el protagonista no és pas el museu, ni el tema que volem explicar, sinó el subjecte a qui va adreçada la nostra proposta caldrà plantejar-nos d'incidir en les seves necessitats i conèixer-ne les capacitats.

La clara i decidida voluntat d'apropar-se a tothom per part de la major part dels museus que ens ocupen, ha fet que es donés un clar increment en els darrers anys de tres segments importants de públic:

-El públic escolar dels nivells tradicionalment no inclosos en les propostes educatives dels museus (Educació Infantil, nivells més baixos de l'Educació Primària i l'Educació Especial).

-L'educació no formal: bàsicament centres d'educació en el lleure.

-Grups familiars.

Pel que fa als cicles tradicionalment menys presents en les propostes dels museus (l'Educació Infantil, Cicle Inicial i Mitjà de l'Educació Primària i l'Educació Especial) cal assenyalar l'interès que pot tenir per aquests nivells el fet de visitar-los, especialment quan ens situem en una òptica formativa més que no pas informativa. El

potencial educatiu en aquests nivells és immens i el fet d'incorporar ben aviat una nova mirada a l'entorn i al valor de la cultura els ajudarà a integrar-la "en la seva manera global de percebre el món" (VALLS 1994, 15).

No es tracta en aquest cas, com veiem sovint, de simplificar els continguts quan ens adrecem, per exemple als més petits -tant a nivell de quantitat i complexitat dels continguts- sinó d'adequar les activitats als interessos i dinàmiques propis de cada edat. Si bé aquests nivells ja s'han anat incorporant d'una manera cada cop més decidida, és cert que encara queda molt per fer amb les condicions dels museus per atendre'ls d'una forma òptima: l'altura de les vitrines de molts museus en són, per exemple, un bon símptoma. Des d'aquest punt de vista, cal celebrar que tots els nivells de l'educació formal -no només el tram que sol anar des dels 11 als 16 anys- vagin tenint ofertes cada cop més sòlides i adequades.

Pel que fa als grups de lleure i al públic familiar s'ha viscut també un clar augment en la quantitat i la qualitat de les propostes. És necessari també en aquest àmbit partir de la seva pròpia especificitat i no fer una simple transposició o adaptació d'allò que, inicialment, s'havia pensat per a un públic escolar.

OBJECTIUS I PROJECTES EDUCATIUS DELS MUSEUS ARQUEOLÒGICS A EUROPA. CATALUNYA

Val a dir que, en gran part, ha estat la incorporació d'aquest públic que ha generat també algunes propostes innovadores.

QUI HO REALITZA? ELS RECURSOS HUMANS DE QUÈ ES DISPOSEN

Al nostre criteri, la creació i gestió de les activitats educatives, és una tasca d'equip en la qual professionals amb perfils ben diferents hauran de coordinar-se estretament amb un objectiu comú: realitzar un disseny formatiu² de qualitat.

La progressió exponencial del sector educatiu dins l'àmbit dels museus ha estat duta a terme amb solucions desiguals. Normalment, però, hi ha hagut una alta dosi d'improvisació en la recerca de solucions adequades i no sempre s'ha pogut comptar amb els equips idonis per a dur a terme aquesta important missió del museu.

A la llum de les experiències més reeixides caldria anar definint les funcions i quin tipus de professionals són els més adequats per dur-les a terme.

Quines característiques, doncs, hauria de tenir aquest equip?

-Una sòlida formació científica. Els professionals dedicats a les respectives disciplines de referència, presents ja en els museus d'arqueologia catalans, huriem de fer les aportacions necessàries, des de la lògica de la ciència per garantir el rigor científic de les propostes concretes.

-Capacitat de dissenyar activitats educatives. Aquests professionals haurien de tenir una sòlida formació didàctica, dominar les teories de l'aprenentatge i els recursos i estratègies de l'educació i ser capaços de traduir-les en activitats concretes. Aquests professionals, més aviat escassos en els nostres museus, haurien de fer les aportacions necessàries, des de la lògica de l'aprenentatge, per garantir el rigor educatiu de l'activitat.

-Capacitat de concreció dels recursos didàctics que s'empraran. Aquests professionals -dissenyadors gràfics, artesans, productors de diversos mitjans-, normalment externs al museu, però que hi haurien de treballar molt estretament coordinats, cal que facin les aportacions necessàries, des de la lògica dels materials, per tal de garantir el rigor de la formalització dels productes didàctics.

-Capacitat d'intervenció educativa. Aquests professionals,

amb una bona formació pedagògica i científica i amb una gran capacitat de comunicar a un públic de diversos nivells i edats haurien de fer les aportacions necessàries, des de la lògica de l'acció educativa, per garantir el rigor en l'execució de l'activitat.

-Capacitat d'organització i gestió. És evident que entenem aquesta tasca com una activitat d'equip, cal, doncs garantir la professionalitat del/de la coordinador/a que hauria de fer les aportacions necessàries, des de la lògica de la gestió per tal de garantir el rigor de l'acció conjunta.

Com podem veure, les tasques que aquests professionals tenen encomanades no són pas fàcils, però la "rendibilitat" social del seu treball en una institució museística és molt alta: no només pel fet que estan ajudant a formar la ciutadania del segle XXI sinó també pel fet immediat del nombre de visitants que comporta per a la institució. És per això que, vista la situació de la majoria de museus en aquest àmbit, ens sembla oportú reivindicar la professionalitat i la importància d'aquest espai educatiu que, desgraciadament, en la majoria dels casos ha estat considerada -i encara ho està massa sovint- com la Ventafocs dels museus.

AMB QUÈ. ELS RECURSOS MATERIALS DE SUPORT

Com hem vist anteriorment, la font primària -en el nostre cas, l'objecte arqueològic com a evidència d'un passat que encara tenim present- és el centre d'interès de la proposta educativa. Els materials de suport, físics o escrits, tenen la funció d'ajudar a contextualitzar aquests objectes.

En la pràctica quotidiana dels museus, podem distingir dos tipus de materials emprats:

-Els materials escrits per als participants -alumnes i professors-. Aquest material ha estat, fins fa poc, gairebé l'únic emprat en les propostes didàctiques. En general, cal replantejar-ne la funció. Massa sovint, han acapatat l'atenció i l'esforç dels participants. El seu disseny, tant pel contingut (normalment impossible d'abastar i comprendre en el poc temps dedicat a l'activitat) com per la forma (sovint realitzats amb uns mitjans del tot precaris, pot arribar a ser contrari als objectius pretesos en realitzar-los. Entenem que la funció primordial dels materials escrits hauria de ser ajudar i donar suport a l'activitat, no ser-ne el centre. El protagonisme no ha de recaure en aquest

OBJECTIUS I PROJECTES EDUCATIUS DELS MUSEUS ARQUEOLÒGICS A EUROPA. CATALUNYA

material sinó en l'experiència que es fa viure als participants. Per altra banda seria important que s'incorporés en tots els museus, els materials previs i posteriors a l'activitat que ajudarien a donar molta més solidesa a l'activitat realitzada.

-Els materials de suport a les activitats utilitzats per complementar o fer més comprensibles els continguts de l'activitat (reproduccions d'objectes, diapositives, maquetes, esquemes, dibuixos, gràfics, etc). Aquests materials són cada cop més emprats donat el seu potencial pedagògic. El fet d'emprar altres codis, a més de l'oral, fa que la comunicació sigui més eficaç.

En la concreció formal d'aquests materials creiem que, en general, queda encara un llarg camí per recórrer per tal de dignificar-los i que, en la majoria de les propostes que es realitzen són encara un dels punts més febles a millorar.

COM ES FINANÇARÀ. ELS RECURSOS ECONÒMICS

És en aquest apartat que creiem que caldria introduir seriosament una sèrie de reflexions que garanteixin la qualitat i el rigor de les accions educatives als museus. I és que, en general -llevat de tan poques

com honroses excepcions- hom constata com l'educació és al final de totes les partides pressupostàries... en aquell trist moment on "no tenim diners, però s'ha de fer alguna cosa per a les escoles..." Diuen, i amb raó, que les dotacions pressupostàries en el món de la cultura i els museus en particular, no són mai suficients. És cert, com també ho és que dins de la cultura i els museus qui se n'emporta la pitjor part és l'educació i que, quan es tracta de fer avançar un projecte d'una forma seriosa, les voluntats es demostren en els pressupostos.

A continuació esbossem algunes idees a mode de reflexió que ens semblen importants de tenir en compte:

-El baix reconeixement social i laboral dels educadors/es al museu i la precarietat laboral amb què normalment duen a terme la seva tasca (molta disponibilitat per poques hores de treball, els museus no inclouen les hores de formació dels educadors/es en les seves partides, dificultat en pagar les hores de permanència al museu més enllà de les hores que s'està amb els nois i noies...). Per tal de dignificar la feina d'aquests professionals on, al nostre entendre, rau la proporció més important de l'èxit o el fracàs de la proposta

educativa, les empreses externes on normalment estan contractats han de fer veritables equilibris per poder combinar jornades senceres, pagar el temps de vacances, formar el seu personal, etc.

-Sovint ens trobem en casos de desproporció alarmant entre els pressupostos destinats a crear una exposició temporal, per exemple, en comparació a allò que es destina a la preparació i execució d'una activitat didàctica. Quan, en molts casos, la proporció de visitants de l'exposició pot arribar a ser del 50% o més de públic escolar. En aquest cas creiem que és de justícia pensar que hi hauria d'haver un càlcul proporcional que fes que els materials emprats -escrits, de suport, els recursos específics creats... - tinguessin la mateixa dignitat que els que s'han destinat al públic adult.

-En aquest sentit, hauria d'estar assumit que la figura del didacta -o l'equip dedicat al disseny formatiu- formés part de l'equip que dissenya, des dels inicis qualsevol proposta d'exposició permanent o temporal del museu. És una falta de consideració i d'intel·ligència no tenir en compte els criteris de qui ha d'aportar probablement, el 50 % del públic!

En definitiva, tot l'enorme esforç que s'ha dut a terme en el camp de l'educació als museus, s'ha fet, creiem amb força precarietat de recursos: manca de professionals provinents de l'educació, pressupostos molt baixos, manca de reconeixement de la tasca pedagògica... que han fet que tot el camí recorregut hagi estat fruit de moltes hores dedicades amb il·lusió, voluntarietat i esforç. Caldrà doncs, anar prenent consciència de la importància de destinar-hi més recursos per tal de poder fer sostenible l'actual increment de qualitat, innovació i oferta d'activitats que s'estan duent actualment a la pràctica.

Cal que els gestors del patrimoni prenguin consciència que, especialment en el camp de l'arqueologia, hi ha una cosa molt més cara que l'educació: la ignorància!

Fins aquí aquesta aproximació a la realitat que ens ha permès exposar un conjunt de reflexions sobre les activitats educatives que s'estan realitzant actualment als museus d'arqueologia de Catalunya. Ho dèiem al començament, ens trobem davant una progressió exponencial d'activitats ofertes

des dels museus, que fa que el present sigui viscut com un moment molt interessant, amb un gran repte de creativitat. Una oferta pedagògica que va més enllà de l'objectiu de donar uns recursos als mestres i professors/es que il·lustrin allò que han fet a l'aula, més enllà de proposar unes activitats que ajudin a fer més comprensible el fons del museu... En definitiva, molts educadors/es estem convençuts/des que el museu s'ha convertit, de fet, en una institució des de la qual es poden fer aportacions significatives en el procés de formació de les persones: ja sigui en el marc de l'escola, de grups de lleure, familiar... Una institució que no basa la seva oferta educativa només en el fet de donar suport a l'escola sinó que ha constatat que es pot anar més enllà. És, doncs, un bon moment per a la reflexió i l'esbós d'una pedagogia específica dels museus.

Les dones i els homes podem conèixer en els museus fets i vivències dels nostres predecessors. En clau, doncs, de col·lectivitat potser seria vàlida aquella pedagogia de la rememoració que el pedagog Jaume Trilla aplica a l'individu: "Las vivencias memorables tienen un valor añadido. Nos educaron cuando tuvieron lugar

y nos siguen educando cada vez que las recordamos. Además, por ese eficaz mecanismo selectivo con que actúa la memoria, a medida que van sucediéndose las rememoraciones, de ellas vamos eliminando la ganga y las reducimos cada vez más a lo esencial. Las mitificamos e idealizamos con lo que ganan en ejemplaridad. Son así, la forma menos cargante de educación permanente". (TRILLA 1998, 81).

NOTES

¹Una bona exposició d'aquests mètodes i la base d'aquest esquema el trobareu a BENEJAM, PAGÈS 1997, 102-18.

²Ens sembla suggerent aquest concepte desenvolupant en el marc de formes educatives no presencials (DUART, SANGRÀ 1999, 13).

BIBLIOGRAFIA

- BENEJAM, P., PAGÈS, J. (coords), COMES, P., QUINQUER, D. (1997) *Enseñar y aprender Ciencias Sociales, Geografía e Historia en la Educación Secundaria*. Barcelona: ICE-UAB-Ed. Horsori.
- BOSCH, E. (1998) *El plaer de mirar al museu*. Barcelona: Ed. Actar.
- COLL, C., SOLÉ, I. (1989) Aprendizaje significativo y ayuda pedagógica. *Cuadernos de Pedagogía* 168.
- DUART, J.M., SANGRÀ, A. (1999) *Aprenentatge i virtualitat. Disseny pedagògic de materials didàctics per al www*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya-Pòrtic.
- HUYSSSEN, A. (1995) Escapar de la amnesia: el museo como medio de masas. *El paseante* 23-25: 56-79.
- ITURRATE, G., BARDAVIO, A., BOU, N., PÉREZ, X. (1996) *Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona: Ed. Graó.
- MORIN, E. (2000) *Els coneixements necessaris per a l'educació del futur*. Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.
- PAGÈS, J. (2000) La formación inicial del profesorado para la enseñanza del patrimonio histórico y de la historia. En AADD. *Recerca, ensenyament i patrimoni local: una visió des d'Europa*. Actes del III Seminari d'Arqueologia i Ensenyament. Bellaterra: Ed. Paloma González: 177-188.
- POSTMAN, N. (1995). *El fin de la educación. Una nueva definición del valor de la escuela*. Barcelona: Ed. Eumo-Octaedro.
- PUIG, J.M. (1999). *Feina d'educar. Relats sobre el dia a dia d'una escola*. Barcelona: Ed. 62.
- SANTACANA, J., HERNÁNDEZ, X. (1999). *Enseñanza de la arqueología y la prehistoria*. Lleida: Ed. Milenio.
- TRILLA, J. (1998). *Aprender, lo que se dice aprender...Una teoría alfabética de la educación*. Barcelona: Ed. Octaedro.
- VALLS, G. (1994). El Laboratori de les Arts. Una experiència educativa entorn de l'art. *Papers maig* 1994: 13-18.